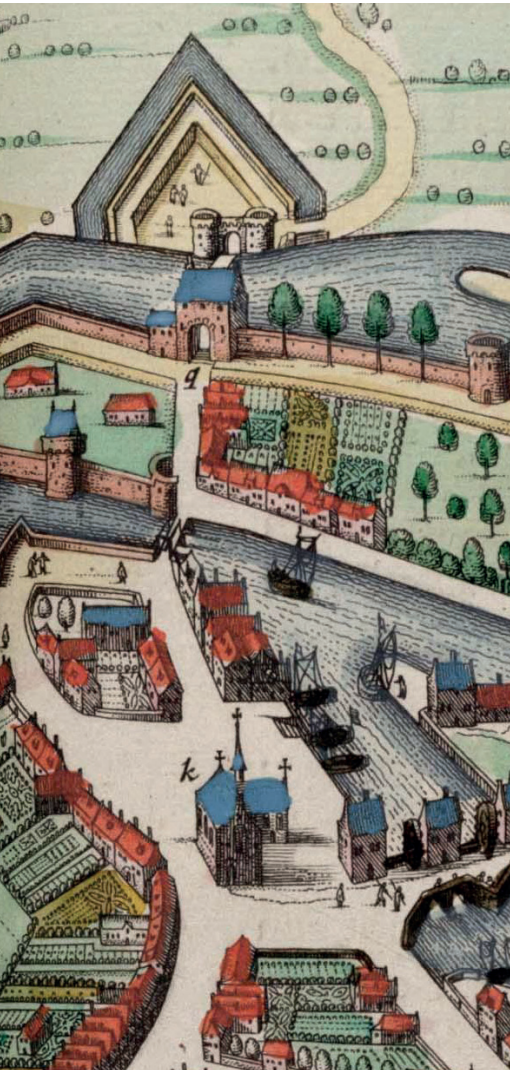

AALST WERFPLEIN

De Werf na de bombardementen in 1940 (Stadsarchief Aalst, bruikleen Renneboog.)

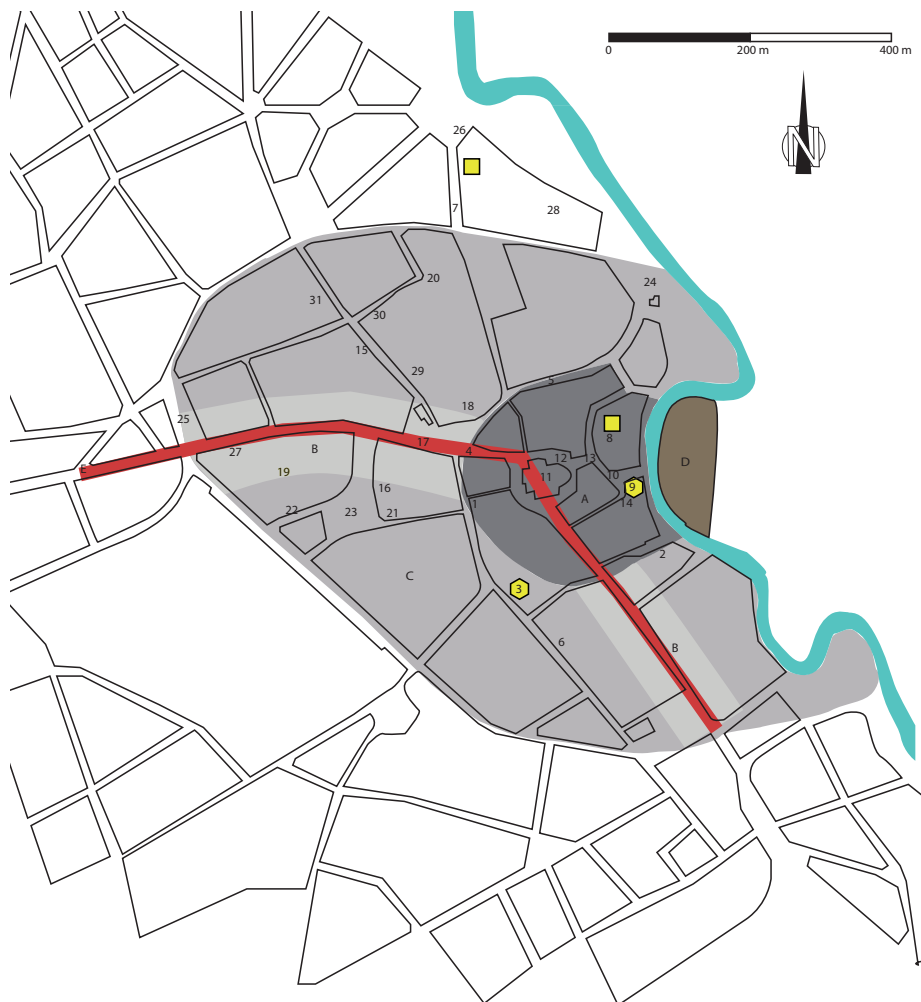

Inleiding

Het latere Werfplein bevindt zich reeds vanaf het begin van de 13de eeuw binnen de muren van de stad. De naam *Werf* verschijnt voor het eerst in historische bronnen in 1298 en verwijst naar loskades aan de rand van de middeleeuwse stad Aalst. Langsheen de Dender waren voor het laden en lossen van vrachtschepen kades voorzien. Een kaart uit 1644 geeft een mooi beeld van de bloeiende havenbedrijvigheid op en rondom de Werf. Op deze prent zijn eveneens twee huizenblokken te zien, van elkaar gescheiden door de Bisschopsstraat, die naar een brug over de Dender leidt. In de buurt van de kades woonden en werkten heel wat ambachtslui en schippers. Ook herbergiers vestigden zich hier om de dorst van de werklieden te lessen en reizigers te voorzien van onderdak. Al de gebouwen die ter hoogte van de Werf zijn opgericht, hebben een eigen geschiedenis die aan de hand van archeologisch en historisch onderzoek opnieuw tot leven komt.

Het verhaal van de bewoning op de Werf eindigt met de Tweede Wereldoorlog, wanneer na bombardementen het stadsbestuur beslist om de huizen af te breken voor de aanleg van een groot openbaar plein. Geleidelijk aan kocht het bestuur verschillende percelen op en sloopte de gebouwen. Vanaf dat moment kreeg de Werf het uitzicht van een plein.

De Werf op de kaart van Sanderus (1644)

LEGENDE

- A: De oudste omwalde stedelijke kern
- B: Lintbebouwing langs handelsweg Brugge - Keulen
- C: De laat-middeleeuwse omwalde stad
- D: Castrale motte
- E: Handelsweg Brugge - Keulen

Archeologische sporen uit de vroege middeleeuwen

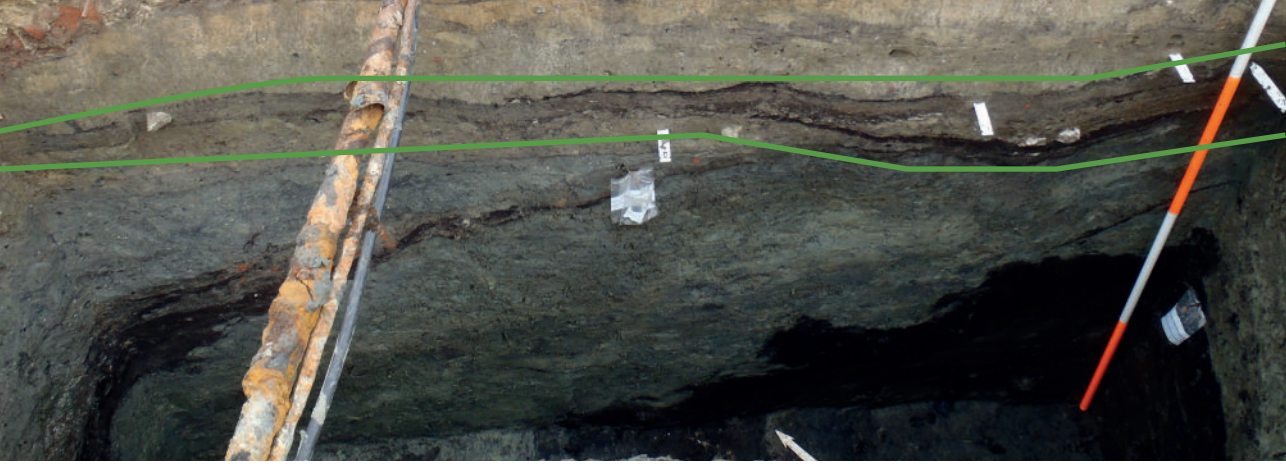
Hypothetische vroegmiddeleeuwse aanwezigheid op basis van historische bronnen

Opgavingen in Aalst

1: Sluierstraatje - huis van Andwerpen (1988)	17: Grote Markt (1994/1995)
2: Pontstraat - Burchtparking (1993)	18: Stadhuis (1999)
3: Sint-Jozefcollege (1993, 1994, 2009)	19: Tussen Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat (2001)
4: Kerkstraat (1998)	20: Peperstraat (2001, 2011)
5: Molenstraat (2001)	21: Sint-Jorisstraat (2001)
6: Louis D'Haeseleerstraat (2008)	22: Korte Nieuwstraat (2002, 2012)
7: Albert Liénartstraat (2006)	23: Hopmarkt (2004/2005, 2011)
8: Oud-Hospitaal (1982, 1999, 2001, 2002)	24: Werfplein (2007/2010, 2011)
9: Stadsarchief (1993)	25: Vredeplein (2009)
10: Oude Vismarkt (1998)	26: Statieplein (2010)
11: Sint-Martinuskerk (1997/1998)	27: Nieuwstraat (2010)
12: Sint-Martensplein (2000)	28: Dokter André Sierensstraat (2010, 2011)
13: Onderwijsstraat (2000)	29: Kattestraat (2005)
14: Stooftstraat (2004)	30: Peperstraat (2011, 2012)
15: Heilige Geestkapel (1989)	31: Kattestraat (2012)
16: 't Haantje - Hopmarkt (1994/1995)	

De stadsontwikkeling van Aalst

Over de geschiedenis van Aalst zijn archeologen de laatste decennia al heel wat te weten gekomen. Elke nieuwe opgraving bevat immers een deeltje van de puzzel en draagt bij tot het grote verhaal. Aalst ontwikkelt zich aanvankelijk rond een klein kern langs de Dender, met een eerste omwalling in de tweede helft van de 11de eeuw. In het begin van de 13de eeuw volgt een grote uitbreiding, waarbij ook de Werf binnen de nieuwe stadsmuren komt te liggen. Pas in de 19de eeuw barst Aalst uit zijn voegen en volstaat de ruimte binnen de omwalling niet langer.

Doorsnede van de geul met aanduiding van graslaagjes

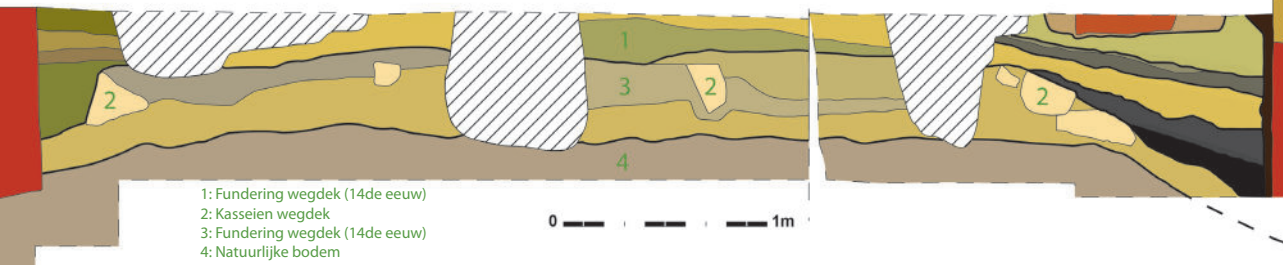
Een Oude Dendergeul

De Dender zoals we ze vandaag kennen, was niet altijd een rechtlijnige stroom. Vóór de kanalisering had de rivier heel wat vertakkingen. Het gebeurde vaak dat dergelijke zijriviertjes afgesneden raakten van de hoofdriever. Zo'n aftakking of geul van de Dender bevond zich langs de Werf. In de loop van de 14de eeuw geraakte deze geleidelijk aan opgevuld, door overstromingen en door menselijk toedoen. In droge periodes groeiden er zelfs grassen op de opvulling. Uiteindelijk is beslist om heel het Werfterrein toe te gooien en in gebruik te nemen als bouwgrond. Binnen de muren van een alsmaar groeiende stad was elke bruikbare vierkante meter grond immers zeer welkom.

2000 v. Chr.	bronstijd
800 v. Chr.	vroege ijzertijd
475/450 v. Chr.	late ijzertijd
57 v. Chr.	Romeinse periode
400 n. Chr.	vroege middeleeuwen
900 n. Chr.	volle middeleeuwen
1200 n. Chr.	late middeleeuwen
1500 n. Chr.	post-middeleeuwen
2000 n. Chr.	

Luchtfoto van de geul

Coupetekening van de Bisschopsstraat met restanten van het wegdek

De Bisschopsstraat

De Bisschopsstraat, die dwars door de Werf naar een brug over de Dender liep, bestond al geruime tijd vóór de bouw van de eerste huizen. Deze weg is niet toevallig op deze locatie aangelegd. Hoewel dit deel van de stad reeds vanaf het eerste kwart van de 13de eeuw binnen de stadsomwalling lag, was het een nat gebied langs de Dender. Het tracé van de straat volgde waarschijnlijk een natuurlijke verhoging doorheen dit drassige landschap. In de 14de eeuw is een eerste wegdek aangelegd met grote natuurstenen kasseien. Wanneer later in die eeuw de aanpalende Dendergeul zich opvulde, versmalde de Bisschopsstraat en kreeg ze een nieuw wegdek. Het straatje bleef in gebruik tot in de 20ste eeuw, al was er af en toe nood aan een nieuwe bestrating of enkele reparaties.

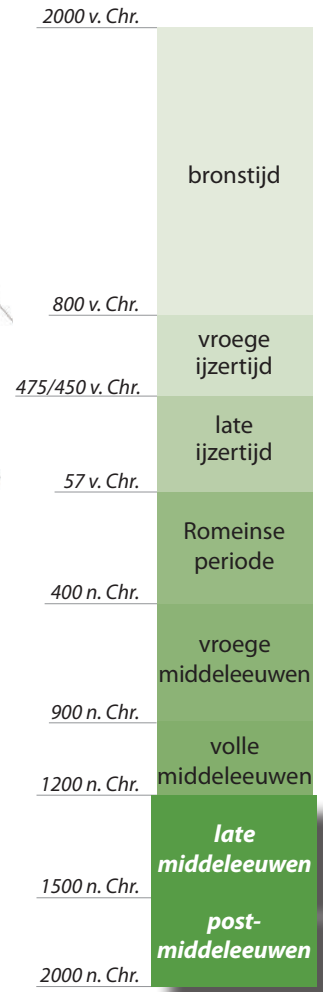
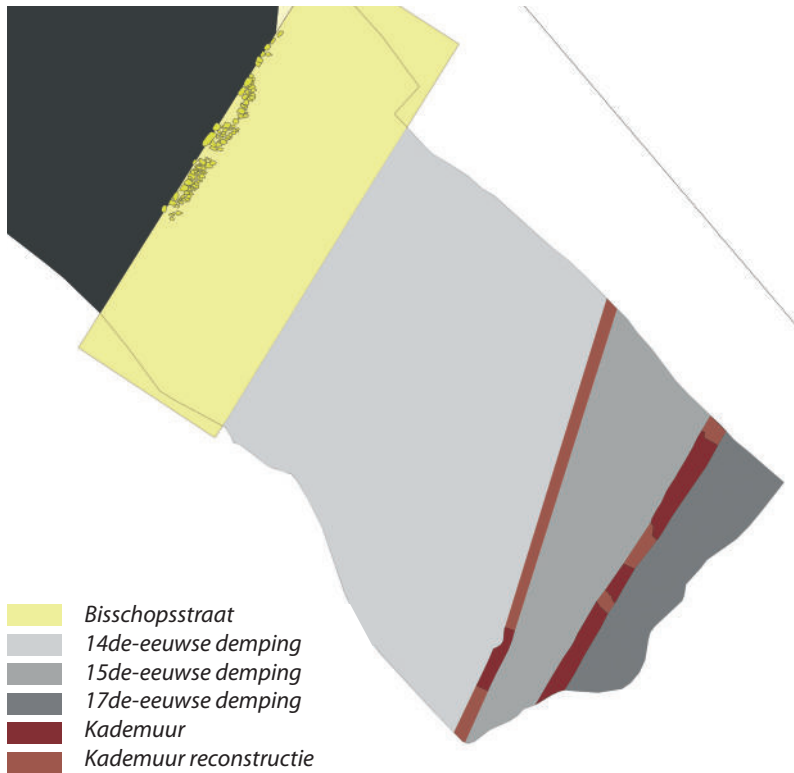
Restanten van het 14de-eeuwse wegdek van de Bisschopsstraat

Kuilen met verbrande leem en houtskool

De grote stadsbrand in 1360

Alle middeleeuwse steden zijn ooit wel eens getroffen door een grote stadsbrand. In Aalst gebeurde dit in 1360, toen nog heel wat huizen uit hout bestonden. Op de Werf zijn niet alleen sporen aangetroffen van afgebrande woningen, maar ook kuilen met restanten van deze brand. In de kuilen zat heel wat houtskool en verbrande leem, afkomstig van de vernielde gebouwen. Ook elders in Aalst komen deze kuilen met verbrande leem vaak voor.

Demping van de Dender in verschillende fases

Een deel van het terrein langs de Bisschopsstraat was tot in de 14de eeuw gelegen in de bedding of het overstromingsgebied van de Dender. De groeiende behoefte aan bouwgronden leidde tot het stapsgewijs inpalmen van grond ten koste van de rivier. Deze bouwcampagnes waren niet te onderschatten ingrepen, waarbij telkens een stuk van de Denderloop is drooggezet. Het nieuw gewonnen terrein is opgevuld met aarde en puin, en de aanleg van een stevige muur langs het water diende om alles op zijn plaats te houden. Zo'n grootschalige bouwcampagne gebeurde op de Werf voor het eerst in de loop van de 14de eeuw. In de 15de eeuw herhaalde deze ingreep zich. De laatste fase van landwinning vond plaats in het eerste kwart van de 17de eeuw en is ook beschreven in historische documenten.

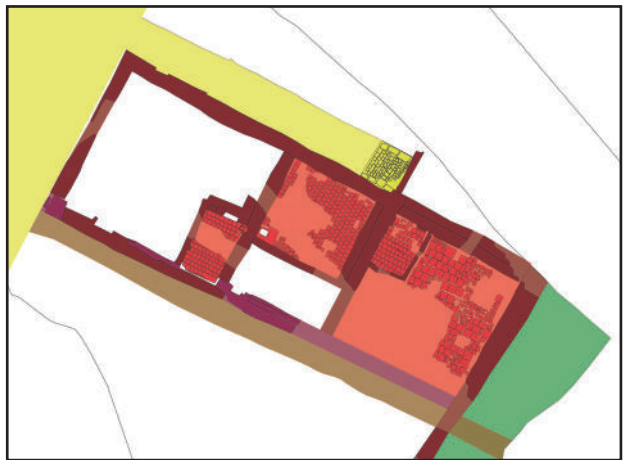
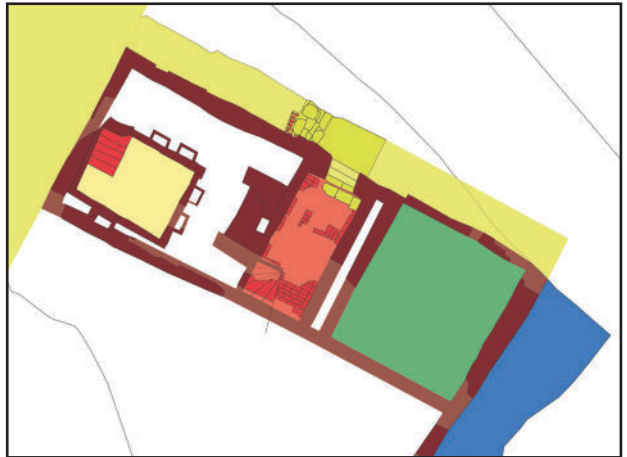
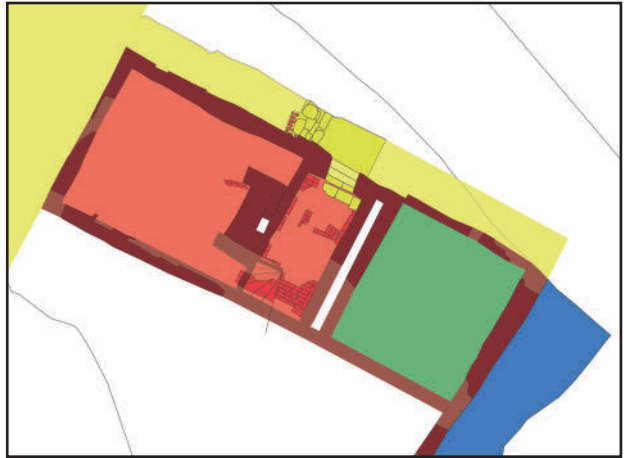
De 15de-eeuwse kademuur

Het levensverhaal van een huis op de Werf

Na de grote stadsbrand in 1360 en de daaropvolgende opruimingswerken kenden de percelen op de Werf een herbebouwing. Van één huis in het bijzonder, gelegen langs de Bisschopsstraat, is de bouwgeschiedenis goed te reconstrueren. De woning bestond uit een grote ruimte aan de straatkant, met daarachter een kamertje en een kelder. Een smal steegje naast het huis verschaftte toegang tot de kelder van buitenaf en leidde tevens naar een trap tot aan de Dender. Korte tijd later is een tweede kelder uitgegraven aan de straatzijde. In de muren van deze kelder waren nissen aangebracht als extra bergruimte, of om kaarsen in zetten. In de loop van de 15de eeuw kreeg het huis een ommuurd tuintje tegen de Dender. Meer dan een eeuw lang bleef het gebouw grotendeels ongewijzigd. Vanaf 1594 werd de indeling van het huis grondig aangepakt, met onder andere een forse uitbreiding in de lengte. De twee bestaande kelders raakten in onbruik en werden vervangen door een aantal nieuwe kelders en kamers. Door de 17de-eeuwse werken aan de kade, om land te winnen, is het gebouw nogmaals uitgebreid. De ruimte langs de waterkant bleef in gebruik als tuin. In 1940 is de woning na een lange bestaansgeschiedenis afgebroken.

- *Straat*
- *Betegelde vloer*
- *Muur*
- *Lemen vloer*
- *Tuin*
- *Dender*

De bouwgeschiedenis van een huis langs de Bisschopsstraat

Zicht op het huis langs de Bisschopsstraat

Reclame

Een onverwachte vondst uit één van de kelders op de Werf is een reclamebord voor sigaretten. Het paneel bestaat uit email en is gemaakt in de emaillerie de Koekelberg. Het betreft een Brits merk van tabak, genaamd *The Flag*. Opvallend is dat het bord de vorm heeft van een pakje sigaretten. Het dateert uit de eerste helft van de 20ste eeuw, een periode waarin dergelijke reclameborden overal in het straatbeeld te zien waren.

De kelders van het brugwachtershuis

Het huis van de brugwachter

De kracht van stedelijk onderzoek zit in de mogelijkheid om archeologische data te combineren met historische gegevens. In enkele gevallen laat dit toe om de bouw van een huis tot op het jaar nauwkeurig te dateren. Zo blijkt op basis van kadastragegevens dat één van de onderzochte woningen langs de Bisschopsstraat opgericht is in 1868. De bronnen vertellen ons bovendien dat het een brugwachtershuis is, vlak bij de toenmalige Denderburg. Langs de zijgevel van het gebouw is tijdens het archeologisch onderzoek een beerput aangetroffen, die niet meer geleeqd was. De vondsten uit zo'n put zijn voor archeologen een fantastische bron van informatie over wat de bewoners aten en wat voor eet- en drinkgerei ze gebruikten. Het leert ons meer over het dagdagelijkse leven, de sociale positie van de bewoners en hun financiële mogelijkheden. De woning is uiteindelijk afgebroken in 1937.

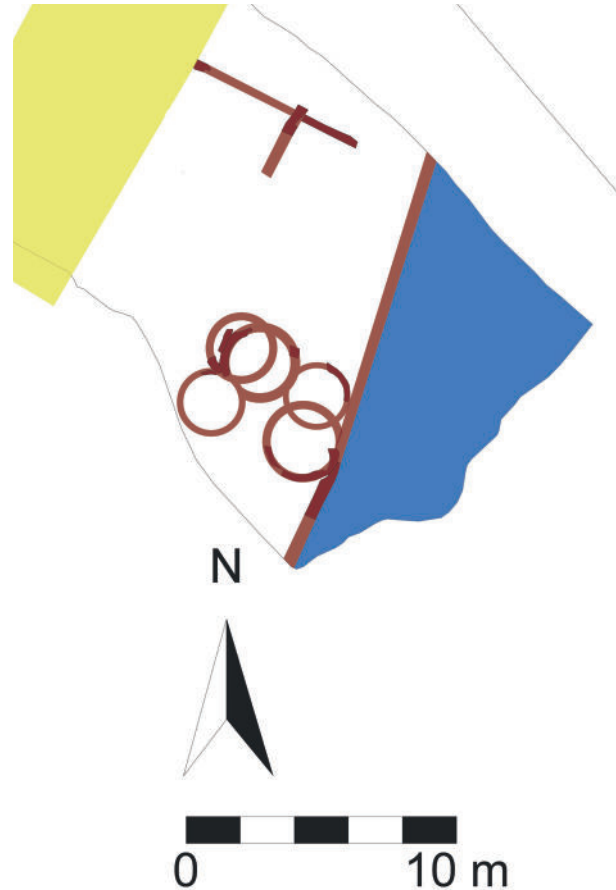
Kanonskogels

De 17de-eeuwse vulling van een kelder van één van de woningen op de Werf leverde maar liefst 75 kanonskogels op. De kogels bestaan uit natuursteen, zijn mooi rond afgewerkt en hebben een doorsnede van ca. 6 cm. In deze periode zijn stenen kanonskogels al lang niet meer in gebruik. Waarom ze dan toch precies hier terecht zijn gekomen, blijft een mysterie. Mogelijk heeft het te maken met een opruiming van achtergebleven kogels van een vorige bewoner van het huis.

Zoutzieders langs de Dender

Het transport van heel wat goederen verliep via het water. Zo was ook zout één van de vele goederen die schippers vervoerden. Behalve als smaakmaker is zout sinds jaar en dag ook gebruikt voor het conserveren van vlees en vis. Vers zeezout moet echter eerst een behandeling ondergaan alvorens het te gebruiken is. Dit doet men sinds de middeleeuwen door een mengsel van ruw zout en zeewater te koken in grote pannen. Deze pannen staan op ronde stenen ovens waarbinnen een vuur brandt. Tijdens het koken van dit mengsel verdampen verschillende afvalstoffen en blijft er uiteindelijk zuiver, geraffineerd zout over. Na het drogen is het zout klaar voor gebruik. Dit proces gebeurde in zoutziederijen, die steeds gelegen waren in de buurt van de aanvoerroutes én aan de rand van de stad. Zo'n ambachtelijke activiteit bracht immers heel wat geur- en rookhinder met zich mee, om nog maar te zwijgen van het brandgevaar. Bovendien waren de grote hoeveelheden zout en water enkel te vervoeren met schepen. Tijdens de opgraving op de Werf zijn restanten van vijf dergelijke ovens bloot gelegd. De ronde, stenen stookplaatsen zijn waarschijnlijk gebruikt in de 14de of de 15de eeuw. Historische bronnen bevestigen de aanwezigheid van zoutzieders op de Werf en dit zelfs tot in de 19de eeuw.

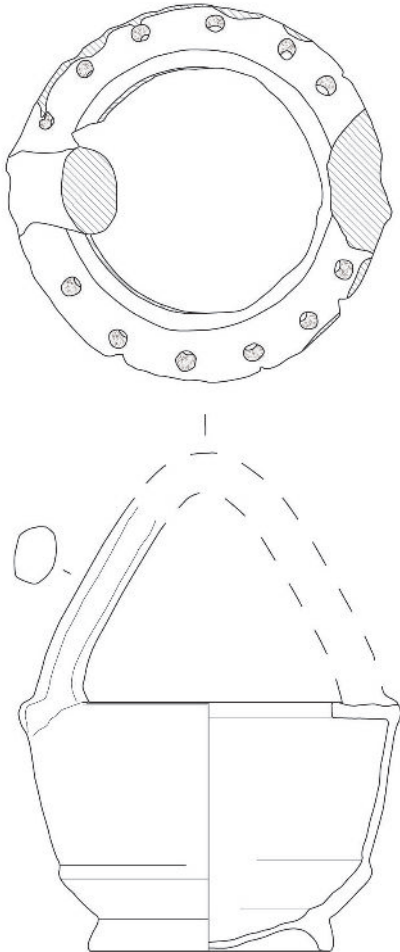
Ronde ovens langs de Dender voor het zieden van zout

Afbeelding van een zoutziederij
(J. Van Beverwijck, 1652, *Schat der Gesontheit*.)

De restanten van de ovens op de Werf

Een lollepot?!

Eén van de bijzondere vondsten uit de opgraving is een zogenaamde lollepot. De pot uit gebakken klei is teruggevonden in een 18de-eeuws kelder-tje. Het object heeft een specifieke vorm met een groot handvat en gaatjes in de rand. De bedoeling was om in de lollepot hete kooltjes te doen en het vervolgens onder de rok te zetten. Tijdens de wintermaanden konden vrouwen zo'n pot overal mee naar toe nemen en zich te allen tijde verwarmen. Het gebruik vereiste wel enige voorzichtigheid, brandwonden waren niet uitzonderlijk.

*Het gebruik van de lollepot
(Karel Broeckaert, Jellen en Mietje)*

Colofon

Archeologiebrochure 4

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen op het Werfplein in Aalst, uitgevoerd op vraag van de Stad Aalst. Het project kaderde in de heraanleg van het plein.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Meer lezen:

De Groote K. en Moens J. (2008) Verkennend archeologisch onderzoek op de Werf te Aalst. (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 31, 44-45.

De Maeyer W., Klinkenberg S. en Cherretté B. (2012) Aalst Werfplein. Archeologisch vooronderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 21, onuitgegeven rapport (www.so-lva.be).

De Maeyer W., Klinkenberg S., Van Cauwenbergh S., Taelman E. en Cherretté B., (2012) Het archeologisch onderzoek op de Werf te Aalst, *Archaeologia Mediaevalis* 35, 122-125.

De Maeyer W., Van Cauwenbergh S., Taelman E., Klinkenberg S. en Cherretté B. (in voorbereiding) Aalst Werf. Archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologierapport 23, onuitgegeven rapport (www.so-lva.be).

D/2013/12.857/12

Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:

Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA

Joseph Cardijnstraat 60

9420 Erpe-Mere

archeologie@so-lva.be